

STAN I PERSPEKTYWY ROZWOJU PRZEDSIĘBIORCZOŚCI WŚRÓD HODOWCÓW OWIEC¹

Tomasz Rokicki

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Streszczenie. Przedsiębiorca i przedsiębiorczość są definiowane na wiele sposobów. Na potrzeby pracy przyjęto, że przedsiębiorczość dotyczy gotowości do zmian mających za zadanie poprawę sytuacji ekonomicznej. W artykule przedstawiono wyniki z badań gospodarstw zajmujących się hodowlą owiec na terenie województwa podlaskiego. Badania dotyczą lat 2003–2004 oraz roku 2009. Wyniki badań z lat 2003–2004 posłużyły do zidentyfikowania sytuacji w gospodarstwach owczarskich oraz jako baza do porównania zmian w postawach rolników, które nastąpiły po pierwszych latach członkostwa w UE. Do określenia gotowości hodowców owiec do zmian (zachowań przedsiębiorczych) zostały przedstawione możliwości zwiększenia opłacalności produkcji owczarskiej. Poziom przedsiębiorczości i gotowości do takich działań wśród hodowców owiec jest niski. Przejmowanie gospodarstw przez młodych producentów może przyczynić się do podejmowania decyzji innowacyjnych.

Słowa kluczowe: hodowla owiec, przedsiębiorczość, integracja europejska, woj. podlaskie

WSTĘP

Przedsiębiorcę i przedsiębiorczość definiowano w przeszłości w różny sposób, w zależności od ustroju społeczno-gospodarczego. W okresie merkantylizmu przedsiębiorcą był kapitalista handlowy realizujący transakcje handlowe. W okresie rewolucji przemysłowej to przedsiębiorca przemysłowy podejmował się wytwarzania produktów, przy zaangażowaniu kapitału w zakup maszyn i organizację produkcji. Ojciec ekonomii Smith w swojej pracy pt. „Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów” z 1776 r. wskazał na takie kierunki przedsiębiorczości, jak wytwarzanie surowców, ich przetwarzanie, przewożenie produktów oraz dokonywanie podziału na drobne części. Przedsiębiorca zo-

Adres do korespondencji – Corresponding author: Tomasz Rokicki, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego, Katedra Ekonomiki i Organizacji Przedsiębiorstw, ul. Nowoursynowska 166, 02-787 Warszawa, tel. (22) 593 42 38, e-mail: tomasz_rokicki@sggw.pl

¹Praca naukowa finansowana ze środków na naukę w latach 2009–2010 jako projekt badawczy nr N N311 010537

stał określony jako człowiek posiadający umiejętność oszczędzania i mobilizowania kapitałów [Grzebyk 2005]. Ciekawą definicję przedsiębiorczości podał Schumpeter [1960], określając ją jako nową kombinację środków produkcji umożliwiającą wprowadzenie nowego wyrobu lub technologii, otwarcie nowego rynku, pozyskanie nowych źródeł surowców lub wprowadzenie nowej organizacji. W polskiej literaturze przedsiębiorczość jest określana jako cecha wyzwalająca inicjatywę, zapobiegliwość oraz troskę o rozwój firmy, o maksymalizację jej wyników rzeczowych i finansowych [Skowronek-Mielczarek 2003]. Rozumiana też jest jako funkcja w zarządzaniu firmą utożsamiana z celem jej działalności, jakim jest maksymalizacja korzyści materialnych czy też niematerialnych [Strużycki 2002]. Zdaniem Sikorskiej-Wolak [2000], przedsiębiorczość to całokształt indywidualnych lub zespołowych działań bądź predyspozycji do działania, które przełamują istniejące wzorce. Podstawowymi pojęciami dla przedsiębiorczości są kreatywność i innowacyjność. Zdaniem Grzebyk [2005], przedsiębiorczość może być rozpatrywana jako:

- sposób działania charakteryzujący się gotowością podejmowania nowych, niekonwencjonalnych, ryzykownych przedsięwzięć i wykazaniem inicjatywy w ich poszukiwaniu i rozpoczynaniu,
- cecha ogólna przedsiębiorstwa, wyrażająca się w poszukiwaniu i podejmowaniu z własnej inicjatywy i na własną odpowiedzialność i ryzyko nowych, niekonwencjonalnych sposobów działania w celu osiągnięcia sukcesu.

Przedsiębiorczość jest więc definiowana w literaturze przedmiotu w zróżnicowany sposób. Pojęcie przedsiębiorcy może być natomiast definiowane jako człowieka, który tworzy przedsiębiorstwo lub je kontroluje, dostrzega sprzyjające okazje i wykorzystuje je [Say 1960]. Według Schumpetera [1960], przedsiębiorca podejmuje nowe działania lub przekształca dotychczasowe przedsięwzięcia w nowe, dokonuje wyborów w różnych sytuacjach społecznych. Działania ekonomiczne i nieekonomiczne takiej osoby stają się częścią procesu rozwojowego. Z kolei Drucker [1992] określa przedsiębiorcą tego, kto poszukuje zamiany, reaguje na nią i wykorzystuje okazje do społecznej lub gospodarczej innowacji.

Przedstawione definicje przedsiębiorczości i przedsiębiorcy miały za zadanie ukazanie zróżnicowanego podejścia do tych pojęć. Autor skłaniałby się do przyjęcia na potrzeby pracy definicji, według której działania związane z przedsiębiorczością dotyczą gotowości do zmian mających za zadanie poprawę sytuacji ekonomicznej oraz chęć do wprowadzania ich w życie.

Produkcja owczarska, będąca jednym z rodzajów działalności rolniczej, straciła na znaczeniu pod koniec XX wieku. Przyczyną był drastyczny spadek popytu na owiec w drugiej połowie lat 80. i w pierwszej połowie lat 90. XX wieku. Taka sytuacja była spowodowana zmniejszeniem się popytu na produkty owczarskie, a w rezultacie opłacalności produkcji owczarskiej. Spadły przede wszystkim ceny wełny, a na świecie występowała nadprodukcja tego surowca [Klepacki 2005]. Najbardziej wytrwali owczarze pozostali na rynku, likwidacji zaś uległy stada najmniejsze. Nowy, dominujący kierunek mięsny produkcji owczarskiej spowodował zmiany w liczebności i strukturze rasowej owiec. Oprócz użytkowania mięsnego ważnym kierunkiem stała się hodowla ras zachowawczych [Klepacki, Rokicki 2005]. Pogorszenie się sytuacji ekonomicznej gospodarstw

owczarskich mogło przyczynić się do większej gotowości rolników do zmian, innowacji, do działań rozumianych jako przedsiębiorczość. Celem artykułu jest określenie postaw, gotowości do zmian wśród hodowców owiec, którzy pozostali na rynku. Integracja z Unią Europejską i związane z tym przekształcenia w wielu sferach mogły spowodować zmianę postaw, podjęcie nowych działań w ramach produkcji owczarskiej. W związku z tym ważne wydaje się określenie, w jakim kierunku ewoluowały działania związane z przedsiębiorczością.

MATERIAŁ I METODY

W artykule przedstawiono wyniki z badań gospodarstw zajmujących się hodowlą owiec na terenie województwa podlaskiego. Badania dotyczą lat 2003–2004 oraz roku 2009. W latach 2003–2004 na terenie województwa podlaskiego istniało 65 gospodarstw hodowlanych. Badaniami objęto całą populację. Gospodarstwa były zróżnicowane pod względem powierzchni użytków rolnych (UR) oraz liczby posiadanych owiec matek. Wykorzystując metodykę stosowaną przez GUS podczas Powszechnych Spisów Rolnych, można było podzielić gospodarstwa na grupy według powierzchni UR. W badanej zbiorowości brak było gospodarstw o powierzchni do 5 ha. W przedziale 5,01–10 ha było 7 gospodarstw, 10,01–15 ha – 19 jednostek, 15,01–30 ha – 29, 30,01–50 ha – 7, a powyżej 50 ha UR tylko 3 gospodarstwa. Między powierzchnią UR a liczebnością stada matecznego owiec istniała korelacja dodatnia. Stada liczyły od 35 do 300 owiec matek. Populacja była więc dość zróżnicowana. W 2009 roku badania powtórzono na mniejszej grupie, tj. 10 gospodarstw, które były w populacji z lat 2003–2004. Był to pierwszy etap realizacji grantu badawczego, a w kolejnych przebadanych ma zostać 15 kolejnych gospodarstw. Do przedstawienia sytuacji hodowli owiec w latach 2003–2004 wykonano analizę SWOT, a do określenia gotowości hodowców owiec do zmian (zachowań przedsiębiorczych) przedstawione zostały możliwości zwiększenia opłacalności produkcji owczarskiej. W 2009 roku wykonano podobne zestawienia w celu określenia zmian w poglądach i perspektyw rozwoju przedsiębiorczości wśród hodowców owiec. Wszystkie dane zostały zebrane na podstawie wywiadów kierowanych przeprowadzonych z rolnikami.

WYNIKI

Przystąpienie Polski do UE z perspektywy pierwszych lat zostało ocenione pozytywnie przez większość społeczeństwa. Jednak w samym okresie integracji opinie były zróżnicowane. Z członkostwem w strukturach europejskich wiązały się szanse i zagrożenia dla producentów owiec. Wyniki badań z lat 2003–2004 mają posłużyć do zidentyfikowania sytuacji w gospodarstwach owczarskich oraz jako baza do porównania zmian w postawach rolników, które nastąpiły po pierwszych latach członkostwa w UE, a dokładnie w 2009 roku. Analiza SWOT przeprowadzona dla gospodarstw owczarskich w latach 2003–2004 zawiera tylko najważniejsze, według rolników, czynniki uszeregowane według liczby wskazań (% odpowiedzi).

Wśród szans znalazły się:

- polepszenie opłacalności produkcji owiec (85% odpowiedzi),
- skorzystanie z kredytów preferencyjnych, funduszy unijnych (70%),
- dodzierżawienie i zakup ziemi (67%),
- tańsze maszyny (64%),
- niższe koszty nawozów (53%),
- dopłaty bezpośrednie z UE (53%),
- agroturystyka (51%).

Do zagrożeń zaliczono:

- wzrost kosztów produkcji (90% odpowiedzi),
- niskie ceny produktów od owiec (72%),
- podatki w rolnictwie (68%),
- brak następcy (62%),
- wyższe koszty nawozów (58%),
- wyższe składki KRUS (52%),
- niższe wynagrodzenia na wsi niż w mieście (51%).

Jako mocne strony gospodarstw zostały podane:

- wiedza poparta doświadczeniem (90% odpowiedzi),
- zamiłowanie do rolnictwa (84%),
- odpowiedni sprzęt do produkcji pasz (72%),
- wyspecjalizowanie się (70%),
- następcę (61%),
- wiek gospodarza (54%).

Rolnicy podali również słabe strony ich gospodarstw:

- słabe gleby i brak możliwości kupna ziemi (86%),
- brak inwestycji (79%),
- prowadzenie jednego rodzaju działalności rolniczej (67%),
- niedostateczne zmechanizowanie produkcji (64%),
- brak sprzętu do produkcji pasz objętościowych (57%),
- mała elastyczność (52%).

W wyniku przeprowadzenia wywiadu uzyskano informacje o możliwościach zwiększenia opłacalności produkcji owczarskiej. Poszczególnym czynnikom (rolnik musiał wybrać 5 najważniejszych) nadano rangi. Za pierwszą lokatę czynnik otrzymywał 1 punkt, a za ostatnią (piątą) – 5 punktów. W latach 2003–2004 poprawa opłacalności była możliwa według rolników poprzez:

- wyższe dotacje (1,02 punktu),
- wzrost cen jagnięciny (2,37),
- wzrost cen wełny (3,52),
- otwarcie rynku europejskiego (4,23),
- dotacje do mięsa (4,27),
- tworzenie grup producenckich (4,42),
- większe zainteresowanie jagnięciną (4,50),
- przetwarzanie surowców (4,72),
- agroturystykę (4,83).

DYSKUSJA

W tej części artykułu zostaną omówione wyniki analizy SWOT z lat 2003–2004, której zadaniem było przedstawienie sytuacji gospodarstw hodowlanych. Obawy i nadzieje zgłaszane przez rolników zostały zweryfikowane w 2009 roku. Określono też, które z nich się sprawdziły, a które nie. Sytuacja gospodarstw jest bazą do podejmowania wielu decyzji, do zachowań przedsiębiorczych. Podobnym porównaniom zostaną poddane możliwości zwiększenia opłacalności produkcji owczarskiej, które należy utożsamiać z gotowością do takich działań.

W latach 2003–2004 ważne dla gospodarstw owczarskiej było utrzymanie, a nawet wzrost stawek dotacji do owcy matki. W 2009 roku taka forma wsparcia została zaniechana, zgodnie z postanowieniami zapisanymi w traktacie przedakcesyjnym. Możliwe było otrzymywanie tzw. płatności za ważenie, której wysokość była niższa niż wcześniej wypłacanych dotacji. Wyższe ceny produktów pochodzących od owiec były upatrywane jako szansa dla producentów na poprawienie opłacalności. Trzeba jednak stwierdzić, że wysokie ceny nie sprzyjały zainteresowaniu zakupem jagnięciny ze strony wciąż mało zamożnego społeczeństwa polskiego. Ceny żywca jagnięcego w 2009 roku utrzymywały się na trochę niższym poziomie niż w latach 2003–2004. Zainteresowanie społeczeństwa tym rodzajem mięsa ciągle wzrastało. Szanse dla gospodarstw rolnicy upatrywali w obniżeniu kosztów produkcji (spadek cen nawozów, paliwa), kosztów inwestycji (tańsze maszyny) oraz w możliwościach skorzystania z funduszy unijnych. W przypadku środków do produkcji po akcesji nastąpił znaczny wzrost ich cen. Możliwość korzystania z funduszy unijnych przyczyniała się natomiast do wzrostu cen maszyn. Spełniły się więc zagrożenia, które podali rolnicy w latach 2003–2004. Wyższe nakłady oraz koszty powodują w konsekwencji większe dysproporcje w poziomie wynagrodzenia na wsi i w mieście oraz rezygnację młodzieży z pracy w gospodarstwie. Taka prawidłowość występowała według rolników również w 2009 roku. Szanse wynikające z zakupu ziemi lub jej dzierżawy w 2009 roku zostały ograniczone do minimum, głównie na skutek wzrostu cen ziemi po akcesji do UE.

Najważniejszą funkcją analizy mocnych i słabych stron przedsiębiorstwa jest określenie procesów i struktur ujawniających potencjał oraz rzeczywiste możliwości organizacyjne [Juchniewicz 2000]. Mocną stroną w przypadku gospodarstw było doświadczenie i zamiłowanie do produkcji rolniczej. Średni wiek rolnika w latach 2003–2004 wynosił 50 lat, większość miała następców. Mocną stroną było wyspecjalizowanie się w produkcji i posiadanie odpowiednich maszyn. W 2009 roku w niektórych gospodarstwach nastąpiła zmiana pokoleniowa. Do takiej sytuacji przyczyniły się możliwość skorzystania z rent strukturalnych oraz łatwiejszy dostęp do funduszy unijnych dla młodych rolników.

Słabości wynikały z braku inwestycji oraz posiadania zbyt słabych gleb. Zwracano również uwagę na prowadzenie jednego rodzaju działalności i zbyt małą elastyczność. W 2009 roku poprawiła się sytuacja w zakresie inwestycji, co wiązało się również z lepszym wyposażeniem w maszyny konieczne do produkcji.

Możliwości zwiększenia opłacalności produkcji owczarskiej rolnicy widzieli w latach 2003–2004 przede wszystkim w wyższych stawkach dotacji do owiec matek. Na kolejnych miejscach znalazły się wzrost cen jagnięciny i wełny. Najmniejsze możliwości upatrywane były przez rolników w agroturystyce, przetwarzaniu surowców, większym

zainteresowaniu społeczeństwa jagnięciną i tworzeniu grup producenckich. Można więc powiedzieć, że rolnicy liczyli na czynniki rynkowe bardziej niż na te, które wymagają własnej aktywności, zachowań przedsiębiorczych. Ważność czynników wpływających na opłacalność produkcji owczarskiej w poszczególnych grupach gospodarstw według powierzchni UR była w małym stopniu zróżnicowana.

W 2009 roku nastąpiła zmiana postaw rolników. Przy zastosowaniu podobnej metody oceny odpowiedzi jak w latach wcześniejszych określono najważniejsze sposoby na poprawę opłacalności produkcji owczarskiej. Były one następujące:

- wzrost cen jagnięciny (1,10 punktu),
- wyższe dotacje (2,10),
- przetwarzanie surowców (2,90),
- większe zainteresowanie jagnięciną (3,86),
- agroturystyka (4,60),
- sprzedaż bezpośrednia (4,67),
- tworzenie grup producenckich (4,80).

Porównując wyniki otrzymane w 2009 roku do tych z lat 2003–2004 należy stwierdzić, że rolnicy ciągle upatrują szans na poprawę opłacalności produkcji owczarskiej w czynnikach rynkowych. Na uwagę zasługuje większa liczba czynników, które wiążą się z aktywnością ze strony producentów. Przetwarzanie surowców, głównie mięsa jagnięcego, przyczyniłoby się do poprawy wyników ekonomicznych. Rolnicy mogliby przejąć marżę pobieraną przez pośredników. Podobnie wygląda sytuacja w przypadku sprzedaży bezpośredniej, choć ze względu na coraz bardziej restrykcyjne przepisy ten sposób byłby trudniejszy. Typowymi działaniami związanymi z przedsiębiorczością są agroturystyka oraz tworzenie grup producenckich. Te działania wymagają zaangażowania, dodatkowych inwestycji, czy też zmierzenia się z wieloma formalnościami typu biurokratycznego. Ewolucja poglądów przebiega więc powoli, a hodowcy owiec nie są skłonni do działań związanych z przedsiębiorczością.

WNIOSKI

Sytuacja gospodarstw, perspektywy oraz występujące zagrożenia mają wpływ na działania związane z przedsiębiorczością. Dość sceptyczne postawy prezentowane w okresie akcesji uległy w 2009 roku poprawie. Na usprawiedliwienie niskiej gotowości hodowców owiec do działań związanych z przedsiębiorczością może służyć fakt, iż na rynku pozostali wytrwali rolnicy, traktujący tę działalność często jako hobby. Prowadzili oni swą działalność, w większości przypadków, przez kilkadziesiąt lat. Przystawienie się na inny rodzaj produkcji było utrudnione, głównie z uwagi na wysokie koszty inwestycji czy też obawę o brak wiedzy. Przechodzenie na rentę strukturalną powodowało wymianę pokoleń. Młodzi producenci byli bardziej skłonni do działań określanych jako przedsiębiorcze. Zgłaszali gotowość do podjęcia działalności agroturystycznej, tworzenia grup producenckich, organizowania przetwórstwa czy też sprzedaży bezpośredniej.

Poziom przedsiębiorczości i gotowości do takich działań wśród hodowców owiec jest niski. Przejmowanie gospodarstw przez młodych producentów może przyczynić się do podejmowania decyzji innowacyjnych mających na celu poprawę opłacalności produkcji owczarskiej.

PIŚMIENNICTWO

- Drucker P.F., 1992. Innowacja i przedsiębiorczość. Praktyka i zasady. PWE, Warszawa, 8–24.
- Grzebyk B., 2005. Stan i perspektywy rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich. [w:] Procesy przystosowawcze przedsiębiorstw agrobiznesu do gospodarki rynkowej, Klepacki B. (red.). Wieś Jutra, Warszawa, 239–252.
- Juchniewicz M., 2000. Planowanie działalności przedsiębiorstwa. Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn, 10–30.
- Klepacki B., 2005. Prowadzenie efektywnych gospodarstw owczarskich po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej. Poradnik dla producentów jagniąt rzeźnych, Niżnikowski R. (red.). TWIGGER Warszawa, 151.
- Klepacki B., Rokicki T., 2005. Produkcja owiec szansą zwiększenia dochodów dla gospodarstw rolnych. Wieś Jutra, nr 11(87), 37–38.
- Say J.B., 1960. Traktat o ekonomii politycznej, czyli prosty wykład sposobu, w jaki się tworzą, rozdzielają i spożywają bogactwa. PWN, Warszawa, 19.
- Schumpeter J., 1960. Teoria rozwoju gospodarczego. PWN, Warszawa, 104–120.
- Skowronek-Mielczarek A., 2003. Przedsiębiorstwo – przedsiębiorczość – rynek. SGH, Warszawa, 214.
- Sikorska-Wolak I., 2000. Przedsiębiorczość w teorii i praktyce. [w:] Rola małych i średnich przedsiębiorstw w rozwoju obszarów wiejskich, Łęczycki K. (red.). Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Siedlce, 107.
- Strużycki M., 2002. Zarządzanie małym i średnim przedsiębiorstwem. Uwarunkowania europejskie. Difin, Warszawa, 109–113.

THE SITUATION AND PERSPECTIVES IN DEVELOPMENT OF SHEEP FARMERS ENTREPRENEURSHIP

Abstract. An entrepreneur and entrepreneurship used to be defined on many ways. The author has defined the entrepreneurship as readiness for changes improving the economic situation. The paper presents results of research conducted within sheep farms in podlaskie province. The research was carried out in 2003–2004 and 2009. The results of 2003–2004 were a basis for comparison of changes in farmers opinions in first years of the EU integration. Sheep farmers' readiness for changes (entrepreneurial behaviour) was expressed by possibilities of increasing sheep production profitability. However, a level of entrepreneurship of the sheep farmers was low. Nevertheless, taking over farms by young farmers could result in taking up innovation decisions.

Key words: sheep breeding, entrepreneurship, European integration, podlaskie province

Zaakceptowano do druku – Accepted for print 14.04.2010